

9. Avslutande reflektioner

Martin Söderquist och Aviva Suskin-Holmqvist

Att utreda och bedöma är en svår uppgift som kräver oerhört mycket av den professionelle, framförallt om man har ambitionen att göra utredningen tillsammans med klienten eller familjen. Vi har i boken presenterat idéer, tankar och metoder som vi funnit användbara i detta arbete och det kan här vara på sin plats att sammanfatta och knyta ihop de olika idéerna samt reflektera om förhållningssätt i utredningsarbete. Det är fyra områden som vi speciellt vill uppehålla oss kring:

- Utreda person – inte problem
- Vad kan ett lösningsfokuserat förhållningssätt bidra med i utredningsarbete?
- Hur bär man sig åt för att överleva som utredare?
- Delaktighet – än en gång

Utreda person – inte problem

Utredningars syfte är att klarlägga klientens situation i viktiga avseenden för att myndigheten ska kunna ta rättsäkra beslut. Barnavårdsutredningar ska leda fram till beslut: avsluta utan åtgärd, bistånd enligt SOL eller tvångsåtgärder enligt LVU.

Besluten kan vara livsavgörande för barnen och deras föräldrar och det gäller att utredningarna genomförs på ett sätt som gagnar både klienten/familjen och uppfyller lagens krav.

Vi har talat mycket i boken om familjens delaktighet och att göra utredningen i samarbete med familjen. Otvivelaktigt är det så att i vissa akuta och för barnet farliga situationer är det i första hand fråga om att skydda barnet och i andra hand diskutera och planera.

Just för att det är så allvarligt, blir det ännu viktigare med respektfullt bemötande och ansträngningar för att skapa samarbete.

Delaktighet

Kränkta människor kan reagera på många olika sätt, som kan drabba andra och inte alltid dem som kränkt personen ifråga. En respektfull hållning och en vilja att invitera klienten eller familjen till att göra utredningen tillsammans kan göra den svåra processen lättare och mindre ansträngande för alla involverade parter. Det finns många vinster för alla inblandade och inte minst för barnen som många gånger far illa av att utredningar "för barnets bästa", som blivit infektade och konfliktfyllda. Dessutom vet vi från forskning att det på längre sikt är till gagn för barnen att samarbetet mellan myndighetspersoner och biologiska föräldrar fungerar så bra som möjligt (Turnell & Edwards, 1999).

Utredarens första uppgift i utredningsarbetet är att skapa detta samarbete. Att göra detta trots allvarliga situationer och i omöjliga sammanhang är som vi tidigare varit inne på en mycket krävande uppgift. Utredaren behöver förutom att vara intresserad och nyfiken, ha en vilja att lyssna och invitera klienten på ett tydligt och öppet sätt. När detta fungerar finns det en bra förutsättning för det fortsatta utredningsarbetet.

Utredarens andra fokus är att tillsammans med klienten och andra involverade skapa ett brett, allsidigt och bra underlag för viktiga beslut rörande klienten/familjen.

Alla relevanta fakta och de involverade personernas olika perspektiv behöver komma fram och uttryckas.

Vi har haft stor nytta av Andrew Turnells sätt att använda begreppet position i vårt arbete med både utredningar och behandlingar. I varje situation intar vi människor en position – vi intar ett förhållningssätt till situationen. Vi reagerar, vi tänker och vi agerar utifrån hur vi ser på det som händer. Summan av våra tankar, idéer, föreställningar och känslor om det som varit, det som är nu och det som är i framtiden är den mening vi skapar och den grund vi har för att relatera. Positionen är på så sätt något unikt för varje individ, liksom den är logisk för individen själv. För andra kan personens position vara totalt obegriplig.

Genom att utreda personen, det vill säga ta reda på klientens/fa-

9. Avslutande reflektioner

miljens och övriga involverade personers position i förhållande till problem, mål och lösningar, kan vi undvika att fastna i problemdiskussioner. Vi kan därigenom också tillsammans med klienten skapa möjligheter att fokusera andra viktiga aspekter av klientens liv, som till exempel drömmar, mål och allt det som trots problemen fungerar i klientens liv. Genom att utreda personernas position, deras olika inställningar till det som föranlett utredningen, hur denna situation bör lösas och vad som är ett bra och för barnen säkert resultat av utredningen, skapar vi ett brett underlag för beslut. Arbets sättet är öppet och kräver mycket av utredaren, till exempel att klara av osäkerhet, bemöta många olika perspektiv samtidigt och trots mångfalden och komplexiteten kunna komma fram till beslut.

En gyllene regel är att målformuleringar bör föregå diskussioner om medel och lösningar. Terapi, samtal, utredningar, placering på institution eller i familjehem eller andra åtgärder och insatser kan aldrig vara mål i sig, utan syftar till att åstadkomma eller hjälpa klienten/familjen att nå något.

När det gäller utredningar är det viktigt att sammanhanget klargörs på ett tydligt sätt och att ansträngningar görs för att göra utredningen till ett gemensamt projekt. Det innebär att man samarbetar för att noga klarlägga klientens och utredarens mål för utredningen: vad är klientens/familjens respektive utredarens position i förhållande till orsaken till utredningen och vad ska utredningen leda till? Viktigt för utredningen är också att ta upp klientens/familjens mål på längre sikt; vart är klienten på väg i sitt liv och vad vill klienten nå? Det är inte bara det som varit som styr oss i våra liv, utan även våra förhoppningar och drömmar påverkar det vi gör i nuet.

Vad kan ett lösningsfokuserat förhållningssätt bidra med i utredningsarbete?

Vi har talat mycket i boken om att skapa samarbete, göra utredningen tillsammans och begreppet delaktighet. Vi har försökt belysa hur det blir det ännu viktigare med ett respektfullt bemötande och

Delaktighet

ansträngningar för att skapa samarbete i utredningsarbetet, just för att situationen som föranlett anmälan och utredning är så allvarlig.

Vi har i boken gett flera exempel på det lösningsfokuserade förhållningssättets styrka och förtjänst med dess fokusering på samarbete och delaktighet. Dessutom betonar den lösningsfokuserade modellen vikten och nödvändigheten av att skapa detaljerade målbeskrivningar. Den lösningsfokuserade modellen innehåller många mål- och framtidsfrågor som är användbara i detta sammanhang.

Ju konkretare och mer detaljerade beskrivningar vi gör desto mindre utrymme finns för missförstånd och misstolkningar. Det blir också en garanti för att bedömningar görs på faktaunderlag och inte utifrån tyckande och tro.

En annan viktig utgångspunkt i det lösningsfokuserade förhållningssättet är en grundmurad tro på utveckling och förändringsmöjligheter. Förändring sker hela tiden och människor gör saker i sina liv som fungerar och får dem och deras barn att må bra trots alla problem. Utredningen är inte bara en aktivitet för att konstatera om något måste göras från myndighetens sida, utan också en möjlighet att skapa förutsättningar för förändring, som kan komma barnen till godo. Utredningen bör enligt vår mening starta förutsättningslöst och med fokus på samarbete och delaktighet. Då utredningen görs i samarbete, finns det bra förutsättningar för det fortsatta arbetet, oavsett vilket beslut utredningen leder fram till.

Vi har försökt beskriva hur det lösningsfokuserade förhållningssättet kan kombineras med andra modeller, som tillexempel Marte Meo, lekterapi modeller och salutogenes. På flera ställen i Sverige använder man BBIC, Tecken på säkerhet eller delar av modellerna kombinerat med lösningsfokuserat förhållningssätt. Utvecklingsmöjligheterna är många.

När det gäller att använda dessa samarbetsmodeller och få dem att gå ihop med akuta och snabba beslut, är det paradoxalt så att det lösningsfokuserade förhållningssättet, trots att det bygger på korttidsterapi modeller, är ett grundligt och långsamt förhållningssätt. I samtal och möten handlar utredarens frågor om detaljer i klientens

9. Avslutande reflektioner

syn på problem, mål, undantag och lösningar. Då lösningsfokuserade samtal många gånger skapar en känsla av samarbete och delaktighet hos klienten, kan detta bidra till att utredaren på få samtal och möten får mycket fakta och underlag till beslut. På så sätt är förhållningssättet möjligt att kombinera med en pressad arbetssituation, eftersom förhållningssättet inte innebär mer arbete utan ofta tvärtom.

Sammanfattningsvis är det lösningsfokuserade förhållningssättet genomsyrat av en tro på människors möjligheter. I kombination med det tidigare nämnda avsteget från expertrollen, som den vanligen uppfattas, medför det lösningsfokuserade förhållningssättet att utredare träffar klienter och familjer utan för mycket förhandsinformation och förhandsinställningar. Detta innebär att människor känner att de får en chans; de är ej dömda på förhand och de garanteras rätten att också få visa sina goda sidor trots allvaret i situationen.

Det är viktigt att poängtera att den lösningsfokuserade modellen, liksom alla andra modeller, är till för behandlaren och utredaren. Det är som en karta att orientera sig efter och som passar olika bra för olika behandlare och utredare.

Att överleva som utredare

Då man är inne i svåra utrednings- och bedömningsprocesser, är det svårt att hålla en professionell inställning och hantera ambivalenta känslor.

Det innebär flera stora utmaningar:

- att kunna skilja på person och beteende,
- att vara intresserad av klientens syn på situationen fast denna skiljer sig totalt från hur utredaren ser på situationen,
- att fortsätta samarbeta med dem som inte vill eller bara är förbannade på allt och alla
- att kunna hantera balansen mellan ytterligheterna; "rädda barnen – fördöma föräldrar" och "stöd föräldrar – glöm barnen" på ett sätt som garanterar barnens säkerhet och innebär samarbete med föräldrar.

Delaktighet

Att hantera detta kräver både erfarenhet och specialkunskaper. De dubbla uppdragen kräver också mycket som inte någon egentligen kan förvänta sig av en nyutexaminerad socionom. Vi tror att för att överleva som utredare behöver man stöd på flera olika sätt dels från chefer dels från de kollegor man arbetar tillsammans med.

Arbetsituationen blir omöjlig om man som anställd inte har stöd i det man gör från sin närmaste chef och/eller från personer högre upp i hierarkin. Om man känner sig aktivt eller passivt motarbetad kanske inte spelar så stor roll. I vilket fall som helst förlorar man sitt engagemang och kanske också sitt professionella självförtroende. Resultatet blir att man gör ett sämre arbete. Om man däremot får uppmuntran och bekräftelse kan man antagligen prestera på toppen av sin förmåga oftare.

Ska man börja arbeta eller fortsätta utveckla det lösningsfokuserade förhållningssättet i utredningssammanhang är det klokt att ha sina chefer med sig i detta. Även om de inte är med från början, så är chefer liksom andra påverkbara av resultat eller som amerikanerna säger "action speaks". Det är ofta bättre att visa hur man gör och visa upp resultat än att prata och diskutera hur man skulle kunna göra. Det lösningsfokuserade arbetssättet är tidsbesparande på många sätt och ger därmed utrymme för att arbeta med fler klienter. Med fokus på samarbete och delaktighet blir samtal och möten konstruktiva och korta, samtidigt som den information och de fakta som är nödvändiga för utredningen kommer med.

Att arbeta tillsammans med andra, framförallt när man håller på att utveckla ett arbetssätt, är som vi ser det nödvändigt. Ensamarbete ger inte möjlighet till den utveckling som krävs. Direkt samarbete i samtal ger däremot många möjligheter:

- att ge varandra stöd i svåra samtal
- att ge varandra feedback på både personligt och professionellt plan
- att ändra planeringen direkt i samtalet
- att planera kommande samtal direkt från erfarenheterna i det aktuella samtalet.

9. Avslutande reflektioner

Trots att detta i början kan verka tidskrävande, har erfarenheten visat att teamarbete även bidrar till kortare utredningar.

Vikten av att också reflektera kring sitt arbete tillsammans med kollegor på planerings- och utbildningsdagar, i teammöten och i handledning kan inte nog understrykas. Den ständigt pågående diskussionen och reflektionen garanterar att det sker en utveckling. "Det växer inte mossor på en rullande sten."

Delaktighet – än en gång

Det finns en Monty Python-sketch där John Cleese sitter vid ett skrivbord framför en lång kö av människor som vill till terapeut. Den första får frågan: "Vad vill du ha idag?" och svarar: "Jag tror jag vill ha lite utskällning idag". Då är det den dörren där", säger John och pekar. Nästa man i kön svarar på samma fråga med: "Jag vill ha lite nedlåtande kommentarer." "Det är dörren till höger där borta", säger John då. Den tredje svarar: "Idag vill jag ha lite skuld-känslor." Efter några till upptäcker John Cleese en som kommer tillbaka och frågar: "Kommer du igen?" varpå personen svarar: "Det räckte inte med utskällningen – jag behöver nog skämmas lite också." En person vill bli motsagd varpå John säger: "Det vill du inte alls." Personen protesterar och vidhåller att han visst behöver bli emotsagd. John fortsätter säga det inte stämmer inte, det behövs inte alls. Till slut blir diskussionen ganska upprörd.

Vi tror att vetskapen om och möjligheten av att ha ett val är mycket viktigt för känslan av delaktighet, kanske till och med så viktig att det Monty Pythongänget driver med eventuellt skulle fungera i verkligheten. Att kunna välja blir mer betydelsefullt än det man väljer.

En utredningssituation utmärks av att parterna inte har så stora valmöjligheter, det är en tvingande situation för både klienten och den utredande socialsekreteraren. Utredningen måste göras och vi menar att denna utredning kan göras på flera olika sätt liksom

Delaktighet

bemötandet av klienten. Innanför den tvingande ramen har de i utredningen involverade personerna trots allt frihet att välja olika samarbetsvarianter. I boken har vi gett många exempel på hur klienter kan inviteras till att vara delaktiga; noggranna uppdragsdiskussioner, gemensamma projekt och målfrågor, fokus på det fungerande i familjen utan att blunda för problemen och att avsluta varje utredningssamtal med återkoppling.

Frågan är hur långt denna delaktighet är möjlig att driva. Vi är övertygade om att den går att driva rätt långt, mer än vad som oftast görs, men att det också finns en gräns där samarbetet måste läggas åt sidan för en tvingande åtgärd. Det som då är viktigt för klienten att veta i konkreta detaljer är vad som föranlett åtgärden och framförallt vad som krävs av honom eller henne för att övertyga dem som bestämmer om att åtgärden inte behövs längre. Vad behöver socialsekreteraren, Socialnämnden med flera se för att kunna lita på att barnet/ungdomen har det tillräckligt bra och att föräldern kan ge den trygghet barnet behöver? Det behöver föräldern veta för att kunna ändra det som behöver ändras och utveckla det som behöver utvecklas. Det blir också en invitation till delaktighet och möjlighet till förändring.

Utredningen handlar egentligen det samarbete som utredaren och klienten skapat tillsammans och säger därmed lika mycket om utredaren som om klienten. En utredning är en ögonblicksbild av ett samarbete i en speciell situation och det är omöjligt att objektivt ställa sig utanför det man observerar utan att själv bli påverkad eller påverka.

Som framgått har vi försökt lösa detta dilemma på olika sätt:

- Först konkreta och detaljerade beskrivningar av vad som gjorts i utredningen och sedan följer bedömning på detta.
- Vikten av att skilja på fakta och tolkningar och om man tolkar och bedömer – vilka observationer av konkreta beteenden bygger man det på?
- Redovisa och vara öppen med hur samarbetet klient och

9. Avslutande reflektioner

utredare startat och utvecklats och hur detta påverkat bedömningen.

I en svår, pressad och utsatt position är man tillräckligt förvirrad och osäker ändå – klarhet och tydlighet blir betydelsefullt och är kanske det som bidrar till ett gott samarbete trots tvånget. Att vara öppen med hur samarbetet startat och utvecklats och beskriva detta i den skriftliga utredningen är en viktig del av underlaget till bedömningen.

För beslutsfattare, till exempel Socialnämnden, underlättas svåra beslut om underlaget i den skriftliga utredningen klart skiljer på fakta och tolkningar. Det bidrar i sin tur till ökad rättssäkerhet.

Ytterst är utredningar en fråga om makt och politik. Som utredare har vi makten att påverka människors liv, kanske för all framtid. Hur vi använder den makten har avgörande konsekvenser för oss själva och andra.

Om vi så långt som möjligt använder vår position till att bjuda in dem vi utreder till att vara delaktiga, kan vi bidra till genomarbetade planeringar, till placeringar i samarbete och till och med bidra till att skapa förändringsmöjligheter för klienten.

